

K: M. Szebeni Géza

(45)93

Cm

AZ OLASZ RENDSZERVÁLTOZÁS ÉS A HIDEGHÁBORÚ

1943-1948

Elj: történelmi áttekintés

A Mussolini-féle fasizmus „modernizációs kísérleté”-nek totális kudarcra kaotikus állapotokat hagyott Olaszországban. A politikai, katonai összeomlást követő nemzetközi elszigeteltségnél – amelyen nem vagy alig enyhített az, hogy a szövetséges hatalmak Olaszországot a Badoglio-puccsot követően „társ hadviselő félként” (cobelligerente) kezelték – nagyságrendekkel súlyosabb gondokat jelentett az ország gazdaságának a háborús cselekmények velejárlaként bekövetkezett, teljes összeomlása. A közlekedési infrastruktúra hatalmas károkat szenvedett. A fő utak 60%-a, több mint 8 ezer híd, a kikötői berendezések 70%-a, a vasútállomások, az iskolák, a kórházak 40%-a, a vasút és gördülőállományának jelentős része (mozdonyok, áruszállító vagonok 60%-a, a személyszállító kocsik 90%-a, a villamosított vonalak 80%-a) elpusztult. A mezőgazdasági termelés az 1938-as szinthez képest 60%-kal esett vissza, az állatállomány 75%-kal csökkent. Az ipari termelés a háború előtti-nek a 25%-át adta – bár kétségkívül könnyítette a helyzetet, hogy az ipar potenciálja megmaradt, északon koncentráldva megmenekült a romhalmazzá válástól. A lakosság tömegesen került az éhezés közelébe, átlagos napi kalóriaadagjuk a háború előtti 2795-ről 1733 kalóriára csökkent. A létbizonytalanságot növelte a nagyarányú munkanélküliség, a háborús konfliktusokat szokásosan követő bűnözés, feketepiac, spekuláció.¹ A gyakorlatilag szétesett Olaszország alkalmat kínált arra, hogy a fasizmus romjain új, az adigiaktól eltérő társadalmi formáció jöjjön létre. A kérdés az

volt, hogy az új berendezkedés a termelőeszközök magántulajdonán nyugvó, modern parlamenti demokrácia, vagy pedig egy civilizációs paradigmaváltást követően megjelenő szovjet típusú rendszer lesz-e.

A kérdés megválaszolását bonyolította, hogy az olasz belpolitikán kívüli erők is megjelentek, aminek következtében – az olasz csizma sajátos elhelyezkedésének okán – az ország egész más dimenziókban zajló geostratégiai küzdelem helyszínévé is vált a hatalomért folytatott harccal egy időben. A hidegháború rendkívül intenzív indulása nem sokkal a náci birodalom megsemmisülését követően Olaszországot az új, kelet–nyugati konfliktus frontvonalába sodorta. A nyugati érdekeket már ekkor is a legközvetlenebb módon megjelenítő Egyesült Államok vezetése adottnak vélte, hogy „Olaszország kommunista irányítása rendkívül komoly következményekkel járna Európa szabad nemzetei s a saját, a szabad Európát támogató politikánk számára. Lehetővé tenné a Franciaországba, Spanyolországba és Észak-Afrikába történő kommunista benyomulást, meggyengítené a Szovjetunióval szembeni ellenállásukban Görögország és Törökország helyzetét, átállítaná (a másik oldalra) a közép-európai nyugati erők déli szárnyát és hatalmas erejű stratégiai pozíciót biztosítana a Szovjetunió számára a mediterrán térségben.”² A Mediterráneum esetleges elvesztése egyet jelentett volna a Közel-Kelet, a Szezei-csatorna, Afrika, a nagy hajózási útvonalak elvesztésével is, annak minden következményével együtt. Nem véletlen, hogy a háború alatt a német stratégiák is élénk érdeklődést mutattak a térség iránt. Az Egyesült Államoknak – felfogása szerint – egyszerűen létérdeke fűződött ahhoz, hogy az itáliai politikai küzdelmek eredményeképpen Olaszország a formálódó nyugati szövetségi rendszer stabil tagja legyen. Washington feltett szándéka volt, hogy minden lehetséges eszközt felhasznál „a mérsékelt demokratikus elemek támogatására Olaszországban anél-

kül, hogy a belügyekbe való avatkozás látszatát keltené. (...) és annak az érdekében, hogy az olasz nép számára világos legyen, a szabadság és a diktatúra közötti választásról van szó.”³

Ennek megfelelően az Egyesült Államok nem szándékozott közömbös maradni az olasz ügyek iránt, s már 1944-ben, a hadicselekmények lezárása előtt gazdasági-politikai missziót küldött az ekkor már a szövetségesek megszállása alatt lévő olasz területekre, felmérendő, melyek a háború utáni gazdasági-történelmi fejlődés lehetséges irányai. A háború utolsó periódusában, illetve közvetlenül a háború után jelentős összegű segélyekhez juttatta Olaszországot (1945 nyarán 130 millió USD hitel, az UNRRA-n keresztül mintegy 450 millió USD közvetlen segély, az amerikai hadsereg élelmiszer-tartalékaiból folyamatos lakossági támogatások stb.), melyek nagymértékben hozzájárultak az ország talpraállításához. A későbbiekben elsősorban az Európai Újjáépítési Program (ERP – Marshall-segély) révén mozgósította folyamatosan hatalmas anyagi erőit az olasz belpolitika konzervatív szereplőinek támogatására azokban a rendkívül kiélezett politikai küzdelmekben, amik az olasz belső helyzetet jellemezték a hidegháború első esztendeiben.⁴

A Szovjetunió is megragadta az első adandó alkalmat, hogy a háború során kialakult, óriási nemzetközi tekintélyére támaszkodva döntő befolyáshoz jusson Olaszországban, vagyis ott, ahol megszálló erőkkal nem lehetett jelen. E törekvése valóra váltásának kísérletében leghatékonyabb támasza a szintén hatalmas népszerűségnek örvendő OKP volt. Nem valószínű, hogy az olasz kommunista vezetés tisztában lett volna azzal, hogy Moszkva pártjukat saját nagybirodalmi céljainak az érdekében használja fel (bár a Szovjetunió összeomlása és a kelet-európai rendszerváltozások óta napvilágra került dokumentumok fényében nehezen elképzelhető, hogy az OKP ezidőt ne lett volna szoros szovjet ellenőrzés alatt). Sztálin ekkor

TÁMADÁS, 1992–93

már világosan látta, hogy az addigi orosz modernizációs kísérletek kudarcának az oka nyilvánvalóan az a félreértés volt, aminek következtében a modernizáció helyett, a nyugatosodás jegyében az ortodoxiától merőben idegen, évezredes fejlődés eredményeképpen kialakult nyugati megoldásokat kívántak ráerőltetni a saját, szintén évezredes hagyományokon nyugvó orosz társadalomra.

Az orosz fejlődés gondjainak, lépéshátrányának megoldására kitalált bolsevik modell gyökeresen szakított az addigi „értékátvétel”-re alapozott orosz gyakorlattal, és homlokegyenest ellenkező alternatívát kínált. Az első lépés az addigi baloldali nyugati ideológiák „továbbfejlesztése”, illetve nyílt elutasítása volt. Az orosz bolsevik párt az ortodox egyház „harmadik Róma” elvét beemelve, óriási elméleti munka eredményeképpen az igazság, a helyes út egyedüli letéteményeseként meghatározva önmagát, magának vindikálva a baloldali mozgalmak vezető szerepét, éles harcot indított a nyugati, a civilizációs hagyományoknak megfelelően konszenzusos szociáldemokrácia ellen. Külföldön ekkor nem is, otthon azonban teljes sikert aratott. Az ideológiában végrehajtott paradigmaváltást követően került sor a nemzetgazdaság teljes átalakítására. A „felépíthető-e a szocializmus egy országban?” dilemmája mögött a nyugatosodás vagy modernizáció kérdése húzódott meg. A hatalom a modernizáció sajátos, a zárt ortodox társadalomnak megfelelő útját választotta a Nyugat nyitottságra, interdependenciára, az emberi történelmet végigkísérő globalizációra alapuló gazdasági modelljével szemben. Ennek eredményeképpen a nyugati modellel teljes mértékben szakító, a történelem során addig ismeretlen mechanizmusok révén működtetett gazdasági formáció jött létre. Kezdeti hatékonysága aligha volt vitatható, hosszú távú életképességéről viszont a történelem döntött. A második világháborúban aratott győzelem, a „Huntington-vonal” mögé történt mély benyomulás (kísérlet a szovjet gyakorlat teljes átadására-átvételére a meghódított területeken, illetőleg a nagy kommunista pártok közbeiktatásával a nyugat-európai civilizációs centrumokban is) a szovjet vezetés számára nyilvánvalóvá tette, hogy elképzelésük helyes volt. Értékelésük szerint megérték annak a feltételei, hogy az ideológiai paradigmaváltást követően sor kerüljön az évszázadokon keresztül mintaként követett Nyugat totális keletiesítésére, ellen-

modernizációjára, az osztársadalmi szinten végrehajtandó paradigmaváltásra is. A szándék hosszú távú, stratégiai jellegére utal, hogy emlékiratokból tudjuk, Sztálin – miután a nyugati társadalom békés átmenetének terve kudarcot vallott – tudatosan készült („még tíz-tizenöt év és összeszedjük magunkat, aztán újakezdjük”) a harmadik világháború kiobbantására, és a várható győzelmet követően a nyugati civilizációs modell átállítására.⁵

A II. világháború utáni fél évszázad olasz politikai történéseiben meghatározó szerepet játszó kereszténydemokrácia viszonylag későn jelent meg. Az országot az egyesítéstől a fasizmus hatalomra jutásáig a történelmi jobboldalnak vagy liberálisoknak nevezett politikai osztály vezette, melynek egyetlen más politikai erő kihívásával sem kellett szembenéznie ezek gyengesége, az ellenzék virtuális hiánya, valamint a korlátozott választójog számukra kedvező következményei miatt. A földbirtokosokból illetve nagykereskedőkből álló, meglehetősen vegyes összetételű történelmi, liberális jobboldal ellenőrizte politikai palettának csak a szélén tudott elhelyezkedni a 19. sz. végén megjelenő szocialista, illetve katolikus formáció. A katolikus politikai szerveződést rendkívül megnehezítette, hogy a Vatikán tiltotta részvételüket az állam politikai életében – jeleként annak, hogy a pápa nem ismerte el az olasz államot. A választójog kiszélesítése (a nőkre nem) 1913-ban, illetve a pápai tilalom feloldása után, 1919-ben megalapított (az 1895-ben alapított néppárt e tekintetben elhanyagolható) Katolikus Néppárt korai sikerei ellenére a fasizmus győzelme miatt meghatározó befolyásra nem tudott szert tenni. A kereszténydemokrácia előtti nagy lehetőség az olasz fasiszta rendszer bukása után nyílt meg, mivel egyrészt a fasizmusból kiábrándult konzervatív és liberális, másrészt pedig a katolikus tömegek számára kínált alternatívát a vallási és polgári társadalmi értékek s ezen túl a parlamenti demokrácia védelmében.

Alcide De Gasperi,⁶ a háború utáni kereszténydemokrácia meghatározó alakja (1945–53-ig több kormánynak megszakítás nélkül miniszterelnöke) 1945 decemberében alakította meg első, hatpárti kormányát, egyebek mellett liberális, szocialista és kommunista részvétellel. Tevékenysége keresztény alapelveken nyugodott anélkül, hogy pártja-mozgalmá klerikális jelleget öltött volna. Kormányzati filozófiájára döntő hatást gyakorolt XIII. Leó pápa 1891. május 15-én kiadott *Rerum Novarum* című enciklikája, „a keresztény szociális tanítás és mozgalom Magna Chartája”.⁷ Az enciklikában az egyház az evangéliumi tanítások alapján bírálta a kapitalizmust, a legnagyobb igazságtalanságként a kizsákmányolást határozta meg. Sikraszállt az emberi szabadság védelmének érdekében. Nagy fontosságot tulajdonított az állam szerepének, a vadkapitalizmus fékezése érdekében történő állami beavatkozásnak. A tőke és a munka együttműködési kényszerét hangsúlyozva az osztályharccal szemben, határozottan meghúzta azt a vonalat, ami a marxista társadalomkritikától döntő módon elválasztotta.

A *Rerum Novarum* szellemiségének megfelelően foglalt állást a DC Nemzeti Tanácsának 1945. augusztus 3-i ülése az ország előtt álló legsürgősebb feladatokról, melyek között egyebek mellett szerepelt az elmaradott nagybirtokrendszer felszámolása, az ipari monopóliumok elleni törvény kérdése, munkásrészvétel a gyárak irányításában, a progresszív adózás és az átfogó társadalombiztosítási rendszer megteremtésének szükségessége. Az államosítások kérdésében sem állt túlságosan messze egymástól a DC és baloldali partnereinek az álláspontja, a különbség mindössze az államosítások mértékét és kiterjedését illetően mutatkozott meg.⁸ Mindazonáltal az a mély világnézeti, társadalomszemléleti különbség, ami az olasz kereszténydemokráciát az olasz marxista baloldaltól elválasztotta, mintegy előrevetítette a későbbi súlyos konfliktusok árnyékát. De Gasperi egy

1946-os beszédében ezzel összefüggésben kifejtette, „most is az a véleményünk, hogy a marxista megközelítés elkerülhetetlenül vezet a kollektívizmushoz, vagyis az államigazgatási szervek magánéletbe történő túlzott beavatkozásához. Úgy véljük, hogy a politikában ez elkerülhetetlenül vezet a diktatúrához, vagyis a demokrácia megtagadásához. Ennek okán soha nem fogadjuk el a marxizmust és mindig harcolni fogunk ellene.”⁹ Az Olasz Kommunista Párttal a napi gondok megoldásának az érdekében lehetséges az együttműködés – folytatta –, de nem bízható erre a pártra (választási együttműködés eredményeképpen) az olasz nép képviselője.

A szövetségesek által is elfogadott államfő híján a megszálló erők helytartója 1945. december 10-én De Gasperit bízta meg a kormányalakítással. Az új kormányfő legfontosabb tennivalóként az ország újjáépítésének a megkezdését, az alkotmányozó nemzetgyűlés összetételéről határozó választások, valamint az ország államformájáról döntő népszavazás megrendezését jelölte meg. Ekkor született döntés az arányos képviselői rendszer bevezetéséről is, amely aztán az elkövetkezendő évtizedek során, a kis pártok súlyát túlzottan megnövelve, mélyrehatóan befolyásolta az olasz politikai rendszert. De Gasperi úgy vélte, hogy az új Olaszország megteremtése, az új demokratikus Olaszország működtetése professzionális közigazgatás nélkül nem elképzelhető. Ezért első teendői közé tartozott a közigazgatás fasizmus alatt nem túlságosan kompromittálódott szereplőinek, szakembereinek az államapparátusba történő reinteegrálása. Döntése elkerülhetetlenül azzal a következménnyel járt, hogy a fasizmus összeomlását követően a közigazgatásba került, illetve sok esetben magát a közigazgatást jelentő, de semmiféle gyakorlattal, képzettséggel nem rendelkező, felkészületlen CLN-es (Nemzeti Felszabadítás Tanácsa), zömükben a baloldali partizánmozgalmakból kikerült kádereket el kellett távolítani, s e lépéssel további

konfliktusokat vállalni. A helyzet bonyolultságát tetézte, hogy ekkor még a kommunista-szocialista oldal több tízezer főből álló, jól felfegyverzett irreguláris alakulatok és titkos fegyverraktárak felett rendelkezett. Nyilvánvaló volt, hogy a közigazgatás szakszerűségének a helyreállítása döntő mértékben tudott hozzájárulni a kormányzati szándékok gyors és hatékony megvalósításához – legyen szó az irreguláris erők feloszlatásáról, vagy pedig az Egyesült Államokból folyamatosan érkező, nagy volumenű élelmiszersegélyek szétosztásáról. E rendkívül kiélezett helyzetben (egyesek fasiszta restaurációról beszéltek) kellett az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat, illetve az államformáról szóló népszavazást a kormánynak előkészítenie. Az előkészületek során éles összecsapás zajlott le a „nagykoalíció” jobb és bal oldala között a szavazáson való részvétel kötelező vagy szabad jellegéről. A konzervatív oldal a szavazást – tekintettel a kérdés jelentőségére – kötelezővé akarta tenni, míg az OKP – nem ok nélkül – azzal érvelt, hogy a kötelező szavazással a jobboldali érzelmű, de ilyen-olyan okok miatt passzív rétegek voksait akarja besoperni a DC. Mivel az OKP, álláspontjának nagyobb súlyt adandó, a kormányból való kivonulást is kilátásba helyezte (ami a politikai status quo idő előtti megszűntét okozta volna), a kereszténydemokraták engedtek követelésének.

Az 1946. júniusi választásokon a kereszténydemokraták arra törekedtek, hogy egy modern, országos szervezetben összefogott mozgalom révén megszólítsák az összes mérsékelt, konzervatív erőt az országban. Ugyanakkor rendkívül nagy figyelmet fordítottak a szavazójogukat első ízben gyakorolható női választókra, s e törekvésükben bizton számíthattak az Azzione Cattolicára, mind pedig a klérus hathatós támogatására. Sőt, egy nappal az egyszerre sorra kerülő olasz és francia választások előtt maga a pápa, XII. Pius is megszólalt, s igen hatásosan foglalt állás az egyház preferenciáit illetően: „Miről is van szó

alapjában? Arról van szó tudniillik, hogy ennek a két népnek egyike vagy másika, ennek a két, több mint ezeréves keresztény kultúrájú latin testvérnek egyike vagy másika továbbra is a kereszténység erős sziklájára akar-e építeni... vagy ellenkezőleg, az a szándékuk, hogy jövő sorsukat átengedjék a materialista állam érzéketlen, mindenható hatalmának, természetfeletti ideál és Isten nélkül”.¹⁰

A választásokon a legnagyobb sikert a DC érte el. A szavazatok 35,2%-ával és 207 mandátummal megerősítette a mérsékelt politikai erők térnyerésének a tendenciáját. A második helyre a szocialisták kerültek 20,7%-kal és 115 mandátummal, míg az OKP 18,9%-kal és 104 mandátummal harmadiknak futott be. A választások alapvető üzenete az volt, hogy a fasizmus és a háború sokja után magához térő olasz társadalom inkább a mérsékelt, a „puha átmenetet” biztosító, konzervatív politikai erőkkel rokonszenvezik a nagy társadalmi és politikai változások programját a zászlajukra tűző, radikális nézeteket hangoztató szocialista-kommunista baloldali erőkkel szemben. Az olasz közvélemény széles körű felhatalmazást adott a kereszténydemokráciának arra, hogy koalíciós feltételek mellett valósítsa meg programját, s a választók elvárták a gazdaság helyreállítására tett erőfeszítések eredményességét és a közrend védelmét.

A választásokat követően megalakult második De Gasperi-kormány (kereszténydemokrata, szocialista, kommunista és republikánus részvétellel) a kereszténydemokrata program célkitűzéseire alapult. Fő feladatának a termelés felfuttatását és a riasztó mértékű munkanélküliség visszaszorítását tekintette. De Gasperi gazdaságpolitikai elképzelései a DC programjának megfelelően monopóliumellenesek voltak, melyek – elkerülendő a „kapitalista hegemonia” kialakulását – szigorú kontrollt akartak megvalósítani a nagyvállalatok felett. A DC progresszív szárnyával De Gasperi azt vallotta, hogy az állam feladata nem

más, mint felügyelje, előmozdítsa, integrálja a magánkezdeményezés legkedvezőbb feltételeit azzal a céllal, hogy a szabad kezdeményezés és a verseny az egyes vállalkozások között a közjó hasznára váljon. Számára az állam szervezett és rendszeres közbeavatkozása, a politikai és gazdasági problémák szétválaszthatatlansága a kormány tevékenységének integráns része volt. (Ezért is tulajdonított olyan nagy szerepet a jól működő, szakszerű államigazgatásnak.) Az akkori olasz politikai közállapotok, az ideológiai felhangokkal tarkított folyamatos hatalmi küzdelmek nem tették lehetővé a kormányfő által óhajtott gyakorlat megvalósulását. A gazdaság önmozgása révén, illetve annak következményeképpen az irányítás átment a gazdasági élet főszereplőinek a kezébe, s minden dirigista jellegű, az állami szerepvállalást támogató terv, elképzelés a háttérbe szorult. Egyre inkább előtérbe került a társadalmi béke helyreállításának, az államhatalom megerősítésének az igénye azzal, hogy vissza kell szorítani a politikai nyomásgyakorlásra használt munkabeszüntetéseket, helyre kell állítani a fegyelmet a gyárakban a termelés, az újjáépítés érdekében.

Az állam súlyának gyarapításával egy időben De Gasperi szükségesnek látta csökkenteni a baloldali tömegpártok mozgásterét, s olyan helyzet megteremtését tűzte ki célul, amely lehetetlenné tette az utcai politizálást. Ezek az igények lényegében egybeestek a DC konzervatív szárnyának elvárásaival, melyek felfogásuk szerint a legalapvetőbb feltételei voltak a magánkezdeményezés és a termelés kibontakoztatásának.

De Gasperi kormányfői feladatainak ellátása mellett a belügyi tárcát is vitte, és nagy energiával fogott hozzá a rendfenntartó erőkhöz, a kormányzati szándékokat közvetítő prefektúrák újjászervezéséhez, a volt partizánok még mindig meglévő fegyverraktárainak a felszámolásához. Az anarchikus állapotok megszüntetésére irányuló szándék

mellett a kormányfő arra is törekedett, hogy az OKP infrastruktúrájának megsemmisítése révén fő politikai ellenfelét megfossa attól a lehetőségtől, hogy az ország sorsára döntő mértékű befolyást gyakoroljon. Bár az Egyesült Államok legfelső vezetése számára készített, szigorúan titkos s a közelmúltban nyilvánosságra hozott¹¹, 1950-ig előretekintő elemzések szerint a Szovjetunió nem szándékozott Nyugat-Európát, illetve a Közel-Keletet Kairóig lerohanni, annak ellenére, hogy erre a katonai képessége megvolt, nem lehetett kizárni egy olyan olasz rendszerváltást, amelyhez vezető folyamatok élére az OKP áll, megteremtve a feltételeket a nyílt, háborús konfliktus nélküli szovjet térnyerés számára. Annál is kevésbé, mivel az OKP 1946-ban az ország legnagyobb szervezett politikai ereje volt, több mint kétmillió párttaggal. A kritikus gazdasági helyzetből adódó problémákat a kommunista párt nem habozott kihasználni – megfogalmazva egyébként teljesen jogos szociális igényeket is. Az a paradox helyzet állt elő, hogy a DC egy olyan politikai erővel volt kénytelen együttműködni – kormányzati formában is –, amely ideológiájában, eszközeiben vele homlokegyenest ellenkező elveket, módszereket vallott a sajátjának. 1947 szeptemberében (igaz, ekkor már nem volt kormányon az OKP) Togliatti, volt partizánokból álló hallgatósága előtt, Modenában arról beszélt, hogy az OKP-nak 30 ezer jól kiképzett partizán áll a rendelkezésére, s amennyiben a kormány nem adja „azonnali bizonyosságát demokratikus szellemének”, a kommunistáknak harcolniuk kell, szakítva a hatalom megszerzésére irányuló eddigi demokratikus törekvéseikkel. Mivel ekkor napirenden volt a szövetséges csapatok Olaszországból történő kivonása, teljesen valószínű volt az a feltételezés, hogy az OKP vagy erőszakos eszközökkel, vagy pedig általános sztrájkok kirobantásával megdönti a törvényes kormányt.¹²

Az OKP kormányzati szerepének időleges fenntartását több tényező indokolta. Kizárásához a DC-nek szövet-

ségesekre lett volna szüksége, a kis pártok azonban e szerep betöltésére egyelőre kevésbé hajlottak, mivel a széles néptömegeket képviselő kommunisták kormányzati szerepvállalását szükségesnek vélték, másrészt attól tartottak, hogy az OKP eltávolítása erőszakos akciókhoz, káoszhoz, polgárháborúhoz vezetne. Ugyanakkor az ellenzéki szerep az akkori körülmények között kényelmesebb volt számukra. E feltételek mellett a DC nem engedhette meg, az ország stabilitásának az érdekében, hogy figyelmen kívül hagyja a „kommunisták hatékony és valóságos” befolyását a közügyekre. Ezen túlmenően az infláció, a spekuláció, a költségvetés rekordhiánya miatt a bérből-fizetésből élők nehéz helyzetének a kezelhetőségéhez is hozzájárult az a tény, hogy az OKP kormányon belül volt (igaz, a két párt teljesen ellenkező megoldásokat képzelt el a probléma megoldására). Talán a fentieknél is fontosabb szempont volt még, hogy a békeszerződések tárgyalása, az új olasz alkotmány elfogadása (benne a híres, az olasz állam és az egyház viszonyára vonatkozó 7. cikkellyel) a politika szereplői közötti lehető legszélesebb egyetértést kívánta.

Az olasz belpolitikai helyzet kezelése, az ország vezethetősége és általában Olaszország további útja szempontjából De Gasperi történelmi jelentőségű tárgyalásokat folytatott az Egyesült Államokban 1947 januárjában. E látogatás látványosan véget vetett Róma politikai-diplomáciai elszigeteltségének, s ugyanakkor jelezte, hogy szövetségesei keresésében, meghatározásában melyik irányba indult. A miniszterelnök megbeszélései eredményeképpen Olaszország mintegy 150 millió dolláros azonnali támogatást kapott, ígéretet a befagyasztott olasz kintlevőségek felszabadítására, valamint az olasz ipar amerikai finanszírozásának a lehetősége is a megbeszélések tárgya volt. Az amerikai tárgyalópartnerek azonban világossá tették, hogy a lehetőségek realizálását a stabilitás megőrzéséhez és az olasz demokratikus rendszer megszilárdításához kötötték. A DC helyzetét

tovább erősítette, hogy néhány héttel később hirdette meg az Egyesült Államok elnöke a Szovjetunió terjeszkedésének feltartóztatását célzó Truman-doktrínát, majd nem sokkal ezután indította útnak az európai újjáépítés programját, a Marshall-segélyt. E két döntő fontosságú lépés a szovjet expanziós törekvésekre adott globális gazdasági, ideológiai és katonai válasz volt. De Gasperi jól érzékelte, hogy az új amerikai vonal az olasz mérsékelt erők számára is biztonsági garanciákat jelent, s megnyitja az utat a radikális baloldallal folytatott együttműködés megszüntetése felé. (De Gasperi helyzetét némileg könnyítette, hogy az olasz szocialista párt kettészakadt, majd Nenni irányításával az OKP-val, illetve Saragat vezetésével a DC-vel történő együttműködést választotta.) Kihasználva az új fejlemények kínálta politikai lehetőségeket, a kormányfő nagy rádióbeszédben elemezte az ország helyzetét. Azzal vádolta a kommunistákat és a szocialistákat, hogy illojális magatartást tanúsítanak a kormánnyal és a kormánydöntésekkel szemben, annak ellenére, hogy ennek a kormánynak ők is tagjai. Ugyanakkor konkrét együttműködésre hívta fel a kormányon kívüli konzervatív és egyéb mérsékelt erőket. Ezt követően beadta kormánya lemondását, azzal a szándékkal, hogy az új kormány bázisát jelentősen kiszélesítve csökkenti a kommunisták súlyát.

1947. május 31-én De Gasperi kisebbségi, egyszínű kereszténydemokrata kormányt alakított, néhány független szakértő miniszter részvételével, számítva a konzervatív erők külső támogatására. Az új kormány azt is jelentette, hogy végérvényesen véget ért a CLN antifasiszta pártjainak az együttműködése, amely 1943-ban vette kezdetét. Az egyszínű kormány megalakítása kétségkívül nagy felelősség volt, mivel balsikere esetén a kormány feltehetően a radikális baloldal kezébe került volna, felvetve még a Mediterráneum stratégiai egyensúlya megbillenésének a lehetőségét is. Ettől függetlenül a baloldal tudomásul vette,

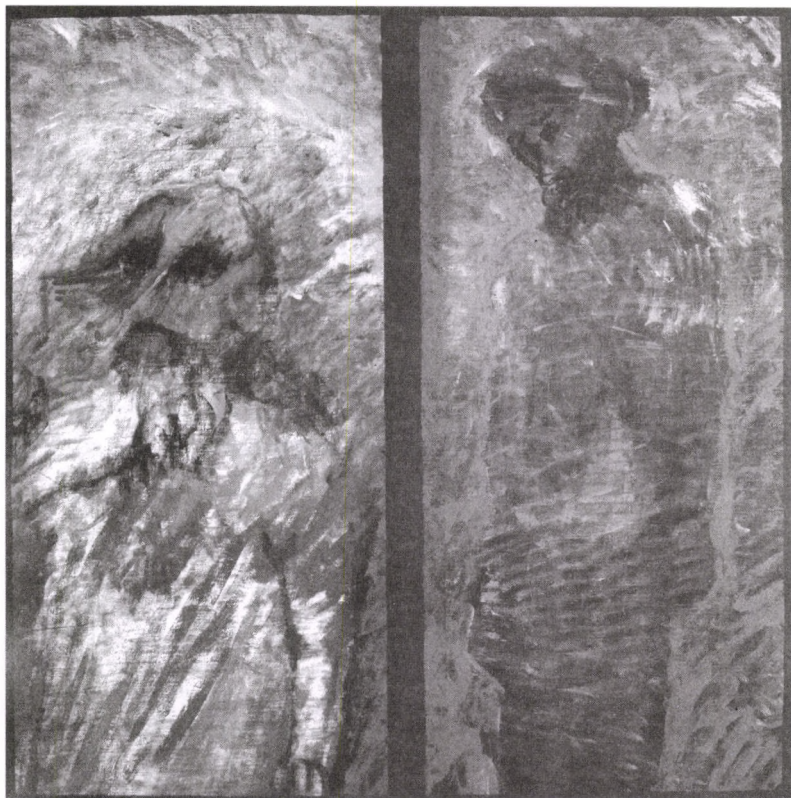
hogyan nem tagja a kormánynak, s annak egyáltalán nem kizárható, közeli bukásával számolt. A várakozásokkal ellentétben azonban a DC – támaszkodva a masszív amerikai támogatásra és segélyekre – megoldotta a pénzügyi válság legégetőbb kérdéseit, rövid időre megállította a megélhetési költségek emelkedését, a közvetett adók emelésével többletforrásokra tett szert, s sikerült a spekulációs tőkét átterelnie a termelési szférába. Az antiinflációs politika azonban elkerülhetetlenül a bérből-fizetésből élők helyzetét nehezítette, s ismét napirenden voltak a tüntetések, az összecsapások, annál is inkább, mivel az OKP így vélte korrigálni azt a hibáját, hogy a „kormányt kiengedte a néptömegek nyomása alól”. Az év végére a konfliktusok mindennaposakká váltak. A baloldali offenzívának a hatására néhány kisebb olasz párt képviselői úgy látták, hogy helyes lenne a kommunistákat visszavenni a kormányba, elkerülendő a polgárháborús helyzet kialakulását. Ezzel szemben az Egyesült Államok szerint Olaszországban „a fő kérdés nem az egyes politikai pártok közötti vetélkedés, hanem a demokrácia és a totalitarizmus közötti küzdelem” volt. Ennek megfelelően az amerikai külügy tájékoztatta római nagykövetét, hogy szívesen venné az olasz kormányban a lehető legnagyobb számban a mérsékelt baloldal, a centrum és a jobboldal képviselőit, mivel Olaszországban az együttműködés a demokratikus erők és a kommunisták között nem lehetséges, lévén végső céljuk összebékíthetetlen.¹³ Az alkotmányozó nemzetgyűlés mandátumának vége előtt (december) a Saragat vezette szociáldemokraták és a Republikánus Párt belépett a kormányba, ami az új alkotmány elfogadásával együtt jelezte, hogy Olaszország új helyezethez érkezett.

Az 1948. április 18-ára kitűzött általános választások – az egyre erősebben érezhető hidegháborús nyomás közepette – idejére mindenki számára teljesen világossá vált, hogy ez alkalommal nem arról volt szó, hogy egyik vagy

másik nagy politikai tábor szerzi meg a kormányzás jogát Olaszországban, hanem két társadalmi, két civilizációs modell közötti választás került napirendre. A baloldali szocialisták és a kommunisták a választásokra való felkészülés jegyében megalakították a Demokratikus Népfrontot (FDP), jelezve a helyzet drámaiságát, mintegy visszautalva a progresszív erők fasizmus elleni harcára. Lépésüket az is indokolta, hogy reményeik szerint a két párt együtt képes lehetett a többség megszerzésére és így a kormányalakításra. Ugyanakkor többé-kevésbé nyilvánvaló volt mindenki számára, hogy ez az utolsó lehetséges a baloldalnak a hatalom alkotmányos megszerzésére. Az FDP-vel szemben a kereszténydemokraták, a szociáldemokraták és a republikánusok képviselték a másik meghatározó frontot. Mindenki számára világos volt, hogy a fő küzdelem a DC és az OKP között zajlik, a többiek mellékszereplők. Az FDP kampánya fő témájaként Olaszországnak a Vatikántól és az Egyesült Államoktól való függését, a nemzeti szuverenitás kérdését állította a középpontba, bár a belső problémák közül jó néhány egyéb kérdés is szolgálhatott volna erre a célra. A DC kiváló taktikai érzékkel használta ki azt, hogy az FDP megalakítása mintegy kijelölte az ellenfelet, csak egyfrontos küzdelmet kellett folytatnia. A DC ez alkalommal is számíthatott az egyház, illetve a női választók tömeges támogatására. Kampánya során azt hangsúlyozta, hogy az ateista, materialista kommunizmus ellen csak egy másik konzervatív tömegpárt, a DC képes a szabadságot, a keresztény civilizáció értékeit és a hazát megmenteni a kommunista fenyegetéssel szemben. Érvrendszerét támogatták a szovjet megszállás alatt lévő országokból érkező vészjósló jelek, melyek arra mutattak, hogy a nemzeti függetlenség, a demokrácia kérdései lekerültek a napirendről, s a nyugat-európaiktól teljesen idegen társadalmi modell alakul ki. Ráadásul ismét előkerült, hogy 1946-ban Togliatti elismerte Jugoszlávia jogát Goriziára, és

hogy a választások előtt egy hónappal a Négy Nagy közül egyedül a Szovjetunió utasította el Trieszt visszacsatolását Olaszországhoz.

Az Egyesült Államok is a DC által képviselt elképzelések segítségére sietett azzal (egyebek mellett)¹⁴, hogy világgossá tette az olaszoknak „amennyiben a hatalomba választanak egy olyan kormányt, melynek a domináns politikai ereje egy olyan politikai párt, amelyik a Marsall-terv (ERP) iránt ellenséges érzületeit folyamatosan hangoztatja, annyi-
ban ezt úgy tekintjük, mint annak a bizonyítékát, hogy Olaszország nem kíván az ERP-ből részesülni. Információs programjainkon keresztül minden lehetségest megteszünk azért, hogy felvilágosítsuk az olasz népet, a választás az övé, de ez választás a demokrácia és a zsarnokság között.”¹⁵ A választások drámai jelentőségét jól érzékelteti, hogy az amerikai külügyminiszter számára készített összefoglaló így ír egy héttel az esemény előtt: „Annak a lehetősége, hogy az Olasz Kommunista Párt elégséges többséget érjen el az április 18-i választásokon, (...) jelentősen mérséklődött. Nagymértékben csökkent a párt képessége arra, hogy aktív jugoszláv segítség nélkül sikeres, széles körű felkelést robbantson ki. Amennyiben a kommunisták nem kapnak jelentős külső segítséget, a kormány most elég erősnek tűnik ahhoz, hogy meghiúsítson minden, a megdöntésére irányuló széles körű lázadást. Pillanatnyilag nem lehet megmondani, hogy a Kreml a választások előtt vagy után kirobant-e lázadást jelen körülmények között. Amennyiben a kommunistáknak nem sikerül képviselőkhöz jutniuk az új kormányban, amint az most valószínűnek tűnik, újabb sztrájkokat és szabotázsokat hajtanak végre, hogy tönkretegyék az újjáépítési programot és diszkreditálják a kormányt. Az elmúlt hónapok folyamán az olasz fegyveres és biztonsági erők komoly mértékben megerősödtek (...) ugyanakkor a kommunista félkatonai erők meggyengültek, és bizonyos mértékig szétzilálódtak annak következté-

PRÓFÉTA, 1993

ben, hogy a kormány felszámolt számos titkos fegyverraktárt, és elfogott külföldről érkező fegyverszállítmányokat. (...) Végül, és talán ez a legfontosabb, az olasz tömegek ma kevésbé, mint valaha hajlanak arra, hogy kommunista felkelést támogassanak, és magatartásukban egyre inkább kommunistaellenessé válnak.”¹⁶

A választópolgárokat sikerült meggyőzni a tét nagyságáról, amit jól bizonyít, hogy a választásra jogosultak

92,3%-a jelent meg az urnák előtt. Az FDP 31%-ot és 183 képviselői helyet kapott, szemben a DC 48,5%-ával és 304 mandátumával. A Saragat vezette szociáldemokraták 33 mandátumhoz jutottak. A többi képviselői helyen a különböző mérsékelt jobboldali pártok osztoztak, nem sorolva közéjük az első alkalommal megjelenő újfasiszta Olasz Szociális Mozgalom 6 mandátumát. A választások eredményeképpen a DC abszolút többséghez jutott, De Gasperi azonban úgy döntött, hogy továbbra is megőrzi négypárti koalícióját a liberálisokkal, republikánusokkal és a szociáldemokratákkal, a lehetőségek határain belül kiterjesztendő társadalmi bázisát. A kereszténydemokrácia győzelmét követően a társadalmi modellváltás kérdése vagy harminc évre lekerült a napirendről Olaszországban.

M. SZEZENI GÉZA

Jegyzetek

- 1 Vö. Giuseppe Mammarella: *L'Italia contemporanea* (UPM) 85–87. l.
- 2 *Crucial elections in Italy* – in Top Secret Summary for the Secretary in <http://www.gwu.edu/~NSAEBB>
- 3 Uo.
- 4 Shepard B. Clough/Salvatore Saladino: *A history of modern Italy, documents readings & commentary*. Columbia University Press, 1968. 537. l.
- 5 M. Szebeni Géza: *Gondolatkísérlet a szovjet birodalom felbomlásáról* in Tiszta. 2001. 1. sz.
- 6 A fasiszmus alatt, börtönbüntetését követően, a Vatikán szerény díjazású könyvtárosaként élt.
- 7 Gergely Jenő: *XIII. Leó és a keresztényszocializmus* in <http://www.hhc.hu/katolikus/vigilia/9811ger.html>
- 8 Vö. P. Togliatti beszámolója az OKP 5. kongresszusán. in Shepard B. Clough/Salvatore Saladino i. m. 537. l.
- 9 A. De Gasperi: *Discorsi politici*, 2 vol. Edizioni Cinque Lune, 1956 109. l.
- 10 Gergely Jenő: *A pápaság története*, Bp., 1984. 359. l.
- 11 Lásd: <http://www.cia.gov./csi/books/princeton/index.html>

- 12 *Top Secret Summary for the Secretary* in <http://www.gwu.edu/~NSAEBB>
- 13 *Top Secret Summary for the Secretary* in <http://www.gwu.edu/~NSAEBB>
- 14 *Vö. CIA interventions since WW II.* in <http://members.aol.com/bblum6/italy1.htm>
- 15 *Top Secret Summary ...*
- 16 Uo.